

Матійко Микола Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Цивільні правовідносини щодо захисту права власності утворюють окрему групу охоронних цивільних правовідносин та мають особливості щодо передумов їх виникнення.

Серед юридичних спеціальних передумов виникнення цивільних правовідносин розрізняють «норму права, правосуб'єктність учасників правовідносин та юридичний факт (фактичний склад)»[1, с. 436].

На думку Є.О. Суханова правосуб'єктність може бути визначена як «соціально-правова можливість суб'єкта бути учасником цивільних правовідносин» а її «передумовами та складовими частинами є правоздатність та дієздатність суб'єктів[2, с. 126-125].

Правоздатність фізичної особи, яка може бути визначена як «здатність людини мати цивільні права й обов'язки»[3, с. 95] виникає в момент її народження і припиняється в момент її смерті (ст. 25 Цивільного кодексу України). Отже фізична особа є правоздатною щодо захисту права власності із моменту народження до моменту смерті. До того, з огляду на ч.1 ст. 26 Цивільного кодексу України, усі фізичні особи є рівними у здатності бути учасником відносин щодо захисту права власності.

Щодо правоздатності юридичних осіб, то відповідно до ч. 4 статті 91 Цивільного кодексу України цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за

своєю природою можуть належати лише людині. Згідно ч. 1 статті 325 Цивільного кодексу України суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Отже разом із можливістю набуття права власності юридична особа має можливість його захисту. При цьому «обсяг правоздатності юридичної особи не є безмежним, оскільки визначається її установчими документами» і «якщо, наприклад, статутом юридичної особи визначено вичерпний перелік можливих видів її діяльності – вона наділена спеціальною правоздатністю, виходити за межі якої не має права»[3; с. 225]. Але основною, ознакою юридичних осіб, без якої неможлива участь їх як суб'єктів у цивільному обігу, є наявність у них відокремленого майна та передбачається наявність в них майна на праві власності або на обмежених речових правах оперативного управління та повного господарського відання. При цьому за наявності в юридичної особи майна на праві власності, можливість мати таке право та захищати його не може залежати від обсягу її правоздатності, зазначеної у статутних документах.

Правоздатність держави та інших публічно-правових утворень «в цілому носить спеціальний а не загальний (універсальний) характер»[2, с. 377], адже «і в цивільних відносинах держава діє в інтересах людини і для забезпечення цілей своєї діяльності»[3,250]. Є.О. Харитонов звертає увагу на те, що «якщо критерієм визначення цієї специфіки обрати кількість (обсяг) цивільних прав, то він може бути в окремих сферах ширшим, а окремих вузьчим, ніж інших суб'єктів цивільного права»[3, с. 250]. Отже, перелік видів майна, що може бути у власності, способи набуття права власності, а також можливість самостійно встановлювати для себе правовий режим захисту права власності суттєво впливають обсяг правоздатності держави щодо можливості захищати своє право власності.

Здатність фізичної особи своїми власними діями здобувати для себе цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями

створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати і нести відповідальність у випадку їх невиконання – дієздатність фізичної особи – мають особи які усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними.

Стаття 31 Цивільного кодексу України, визначаючи обсяг цивільної дієздатності фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років, не передбачає для неї можливості самостійно захищати право власності. Разом з тим ч.2 цієї статті передбачає, те що малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду. Отже законодавець виключає можливість самостійної реалізації захисту права власності для малолітньої особи, а також можливість самостійно відповідати за завдану нею шкоду, в тому числі і у відносинах щодо захисту права власності. «Часткова дієздатність малолітніх включає право вчиняти тільки ті юридичні дії, що перелічені в ст. 31 ЦК»[4, с. 177], при цьому ці можливості «заповнюються у відповідній частині дієздатністю батьків»[4,с. 178].

Власні дії особи спрямовані на захист права власності можуть мати не тільки юридичний характер. Так самозахист прав передбачає «можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати право, що йому належить, власними діями фактичного порядку»[5, с. 107]. Норми цивільного права не забороняють малолітній особі самостійно вчиняти такі дії.

Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років передбачає серед інших можливостей можливість самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, а отже - і самостійно захищати право власності на них.

Щодо можливості самостійно виконувати обов'язки в охоронних правовідносинах щодо захисту права власності, то ч.2 ст. 1179 Цивільного кодексу України передбачає, що неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах. У разі відсутності у неповнолітньої

особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з його вини. Обов'язок батьків (усиновлювачів), піклувальника, закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника, відшкодувати шкоду припиняється після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Фізична особа з повною цивільною дієздатністю самостійно може здійснювати захист свого права власності та виконувати обов'язки у відносинах щодо захисту права власності.

Відносно обмежено дієздатних осіб, правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника. Одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпорядження ними здійснюються піклувальником. Відповідно за обмежено дієздатну особу захист права власності здійснює піклувальник. Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі. В цьому аспекті виконання обов'язків у відносинах щодо захисту права власності здійснюється обмежено дієздатною особою самостійно.

Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її

опікун. Відповідно здійснення захисту права власності недієздатної особи покладається на її опікуна.

Відповідальність за шкоду, завдану недієздатною фізичною особою, несе її опікун. Шкода, завдана недієздатною фізичною особою, відшкодовується опікуном або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, якщо він не доведе, що шкода була завдана не з його вини. Таким чином у відносинах щодо захисту права власності від імені недієздатної особи обов'язки виконує опікун або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею.

Відповідно до ст. 92 Цивільного кодексу України юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Таким чином юридичні особи здійснюють цивільні права та виконують обов'язки у відносинах щодо захисту права власності через свої органи. А відповідно до статей 170, 172 та 173 Цивільного кодексу України держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади набувають і здійснюють права та обов'язки через відповідні органи у межах їх компетенції, встановленої законом. Отже здійснення та набуття прав та виконання обов'язків у відносинах щодо захисту права власності відбувається через ці органи.

Список використаної література:

1. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 584с.
2. Гражданское право в 4-х томах Т.1: Общая часть ученик для студентов вузов / отв. ред. Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 720с.

3. Цивільне право України: Підручник: У 3-х кн. Кн.1 /Є.О Харитонов, Р.О. Стефанчук, А.І. Дрішлюк та ін.;За ред.. Є.О. Харитонova, А.І. Дришлюка. – Одеса: Юридична література, 2005. – 528с.
4. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: в 4.т. / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. – Т.1. – К.: А.С.К., 2004. – 928с.
5. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав - М.: «Статут», 2000. - 411 с.